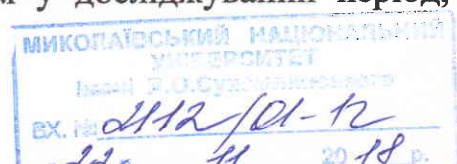

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу Мороз Ніни Олександрівни
«СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ (1991 – 2010 рр.)»
на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук (07.00. 01- історія України)

З огляду на необхідність пошуків оптимальних шляхів розбудови Української держави вивчення проблематики громадянського суспільства в сучасній Україні досить є дуже важливим. Питання становлення громадянського суспільства в країні постійно обговорюються у нашому політикумі, широкому загалі, висвітлюються як в публіцистичній, так і науковій літературі в царині політології, соціології, державного управління з використанням відповідної методології. Історичні аспекти проблеми розглянуті (хоча часто-густо фрагментарно й не завжди системно) в низці історичних праць, про що досить повно й об'єктивно написано в історіографічній частині дисертаційного твору Н. О. Мороз. Однак той факт, що вже існує досить великий історіографічний масив з указаної тематики, ніяк не може заперечувати необхідність продовження вивчення питань суспільного розвитку країни; цей факт не може позбавити права нових, зокрема молодих дослідників долучитися до цих досліджень. Указана проблема відноситься до тих, що вимагає постійних дискусій, потребує різноманіття думок, суджень, оцінок. Природно, таких оцінок, що впливають із достовірних фактів і базуються на достатньому емпіричному матеріалі. Як це здійснено в дисертаційному творі Н.О. Мороз.

Джерельна база наукового дослідження Н. О. Мороз є цілком достатньою для кандидатської дисертації. Робота виконана на широкій емпіричній основі, яка на належному професійному рівні опанована дослідницею. Крім опрацювання основної наукової літератури, що присвячена суспільно-політичним процесам у досліджуваний період, нею

проведена самостійна досить змістовна, копітка й плідна робота з вивчення законодавчо-правової бази суспільних процесів у країні, матеріалів періодики, статистичних видань, архівних документів. При цьому слід відмітити, що серед останніх матеріалів є протоколи сесій, засідань, конференцій, зборів тощо, тобто «живих документів». З цими матеріалами, як відомо, нелегко працювати, але вони мають особливу наукову цінність. Серед іншого – через те, що вони підкріплені цікавим фактичним матеріалом, базуються на ньому.

Автор володіє навичками дослідницької роботи й написання наукового твору, вміє чітко формулювати власну думку, не боїться висловлювати її, знаходить необхідні аргументи для відстоювання своєї позиції. Застосована в дисертаційній роботі методика раціональна, ефективна, адекватна змісту, цілям і завданням дослідження, виключає навіть будь-який натяк на плагіат чи запозичення.

Чітко сформульовані об'єкт, предмет, мета дослідження – проаналізувати специфіку становлення громадянського суспільства в Україні в контексті необхідності врахування цього досвіду під час його розбудови на сучасному етапі. В основному дотримані всі норми щодо стилю її написання, якості комп'ютерного оформлення роботи тощо.

У роботі чимало цікавих статистичних даних, зокрема тих, що відображують соціальну активність громадян. Наведені цифри підтверджують авторські судження й не заважають прочитанню тексту.

Показані основні тенденції розвитку громадянського суспільства в Україні, чітко визначені його основні етапи. При цьому вірно указано, що вказаний процес розпочався ще до проголошення державної незалежності України. Визначені й обґрунтовані особливості кожного етапу.

Дисертаційний твір Н.О. Мороз містить чимало малодосліджених характерних і показових фактів щодо громадського життя в Україні, які подані в оригінальній авторській інтерпретації. Позитивно можна оцінити розгляд таких явищ, як формування багатопартійної системи в Україні,

підвищення ролі профспілок та інших громадських організацій, вплив засобів масової інформації й Інтернету на розвиток демократії й політичну активність населення, зростання страйкового руху, опору проти зловживань влади («Україна без Кучми» та ін.). Наведено чимало цікавих й маловідомих явищ, що яскраво й виразно характеризують соціально-політичну ситуацію в конкретний проміжок часу, доповнюють наші уявлення про наше недавнє історичне минуле. Так, тербить душу описання самоспалення батька трьох дітей, шахтаря, що не зміг витримати тягар негараздів, з якими зіткнулася його родина у вирі тогочасних економічних і політичних подій (с.146). Цікавою є частина дисертаційного твору, що присвячена страйковому руху в Україні.

Достовірність процесів і подій, які висвітлені в роботі, свідчень їх очевидців і учасників не викликає сумнівів. Автору вдалося уникнути політичної кон'юнктури при висвітленні подій і процесів, що відбувалися в Україні в край суперечливих умовах. Матеріали, що містяться в дисертаційному творі, у своїй сукупності подають загалом об'єктивну картину суспільного життя в країні в 1992-2010 рр. Показані як здобутки, так і негаразди суспільного життя в Україні. Зокрема, в роботі слушно відзначаються такі перешкоди на шляху формування громадянського суспільства, як політична апатія значних верств населення, корупція в багатьох сферах життя, «олігархізація» державної влади, приватний й «іменний» характер більшості наших політичних партій і блоків.

Безумовно даний дисертаційний твір виконаний у царині вітчизняної історії, але водночас воно свідчить, що автор достатньою мірою володіє й методикою політологічного дослідження. Робота містить чимало узагальнень, що випливають із тексту, й важливих теоретичних положень, чітко сформульованих і обґрунтованих. Зокрема, можна відзначити авторське визначення базового поняття дисертаційного дослідження – «громадянське суспільство»: «Громадянське суспільство слід... розуміти як певну недержавну сферу існування людської спільноти, поширення добровільних

об'єднань індивідів, сукупність соціально-політичних груп, це сфера масових рухів, громад, організацій, у яких можливий самовияв всіляких індивідів та їх об'єднань, що захищені від прямого втручання державним законодавством» (с.45-46). Відштовхуючись від даного визначення, й робиться аналіз формування й розвитку громадянського суспільства в Україні. Належна увага приділяється визначенню й характеристиці середнього класу в Україні як головного соціального носія демократичних засад у державі: середній клас – це економічно суверенні, висококваліфіковані, освічені громадяни, що мають незалежну громадську позицію, відчують себе господарями країни (128-129). Правильно відображена роль приватного сектору економіки, буржуазії в формуванні указаної соціальної групи. Об'єктивно показані основні проблеми становлення середнього класу в нашій країні. Зокрема, проблема проведення так званої ваучерної приватизації. Відзначаючи позитивну роль роздержавлення економіки й приватизації підприємств, Н.О.Мороз водночас стверджує, що проведена в Україні ваучерна приватизація перетворилася на фікцією, пересічні громадяни стали жертвами фінансових посередників (с.116), й не отримали можливості стати середнім класом, тобто стати найбільш масовою основою громадянського суспільства.

Певна річ, у дисертаційному творі неможливо було висвітлити з однаковою повнотою всі проблеми, що пов'язані зі становленням громадянського суспільства. Н.О. Мороз у своїх висновках відверто вказала, що потребують подальшого уточнення такі питання, як ментальність та психологія українців у контексті становлення громадянського суспільства, духовно-культурні основи розбудови громадянського суспільства (мова, релігія, церква тощо), запровадження місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства тощо (с.189). Тож Н.О. Мороз чудово усвідомлює складність проблеми й добре бачить перспективу своїх подальших наукових пошуків, що можна тільки схвалити.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Н. О. Мороз, мушу звернути увагу ще на деякі упущення, спірні моменти, недоліки.

Передусім викликає деяке заперечення структура дисертаційного твору, яка побудована за проблемно-хронологічним принципом. Гадаю, для розкриття даної теми краще було застосувати хронологічно-проблемний принцип, тобто один змістовний розділ присвяти створенню правових, економічних, політичних передумов формування громадянського суспільства у 1991-1996 рр., до прийняття Конституції України. У наступному розділі показати як розвивалося громадянське суспільства на нових конституційно-правових засадах.

Як уже відзначалося вище, у офіційного опонента не виникло ніякого сумніву щодо самостійного характеру дослідження. Однак подекуди, наприклад, на сторінці 101-102 здобувач зловживає цитуванням робіт авторитетних науковців, немов їхня думка це істина в останній інстанції. Слід було сміліше спиратися на власні спостереження й висновки.

Відчувається прагнення автора дисертаційного твору до об'єктивності й неупередженості в оцінці політичного життя в Україні в досліджуваній період, але поза увагою в роботі чомусь залишилися низка негативних явищ, що були характерні для 1991-2010 рр., однак вони або зовсім не розглянуті або розглянуті побіжно. Серед них: популізм багатьох політиків, випадки підкупу виборців (горезвісна «гречка»), фальсифікацій волевиявлення виборців, так званий адміністративний ресурс, зловживання владою, що гальмувало демократичний процес у країні й зрештою стало важливою причиною Революції гідності в 2014 р. і, на жаль, мало місце й у наступний час.

Насамкінець можна побажати дослідниці приділяти увагу не тільки об'єктивним явищам і процесам, але й більше і краще показувати суб'єктивні моменти, тобто роль особистостей в історії, що відповідало б сучасним підходам в історичній науці. Робота виграла б від зображення конкретних персоналій, учасників подій, що уособлювали ті чи інші явища та процеси. Адже, як відомо, утворення громадянського суспільства не може відбутися без лідерів, що здатні повести за собою людей. Дослідниці також не завадило б вивчення громадської думки та оціночних суджень пересічних людей щодо

діяльності тих чи інших інститутів громадянського суспільства та їх лідерів. Сподіваємось на те, що вказані питання й аспекти стануть предметом подальшого дослідження.

Названі побажання й зауваження не знижують наукову цінність дисертаційного дослідження Н. О. Мороз. Вони здебільшого мають дискусійний або рекомендаційний характер. Дисертаційна робота є результатом самостійних наукових пошуків, які, крім дисертаційного твору, відображені в 14-ти публікаціях Н.О. Мороз, з них 9 – у наукових фахових виданнях. Отже, тема дисертаційного дослідження розкрита

Дисертація Н. О. Мороз є оригінальною, самостійною, інноваційною, творчою роботою. У публікаціях, а також у авторефераті викладені найбільш суттєві результати дисертаційного дослідження та зміст основних положень дисертації. Отже, дисертація Н.О. Мороз відповідає вимогам ДАК МОН України щодо кандидатських робіт, визначеними у Постанові КМ України від 24.07. 2013 р.№563 зі змінами , затвердженими постановами КМ України №650 від 19.08.2015 р. та №1159 від 30.12.2015 р. Н.О. Мороз заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 07.00.01 – Історія України.

Офіційний опонент
завідувач кафедри Г.Г. Кривчик,
українознавства Дніпропетровського
національного університету залізничного транспорту ім. В. Лазаряна,
доктор історичних наук, професор

14 листопада 2018 р.

Підпис Г.Г.Кривчика «засвідчую»

Особистий підпис
засвідчую
Нач. загального відділу Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В.Лазаряна
"14" 11 2018

